

Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό
τόμος 5 (1), 116 - 124
Δημοσιεύτηκε: 27 Απριλίου 2006

Inquiries in Sport & Physical Education
Volume 5 (1), 116 - 124
Released: April 27, 2006

www.hape.gr/emag.asp

ISSN 1790-3041

Η Συμβολή της Εκμάθησης του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού στη Διαμόρφωση των Χορευτικών Συνηθειών των Φοιτητών

Μαρία Ι. Κουτσούμπα, Γιάννης Γκίοςσος, & Ηλιάννα Τριχάκη
ΤΕΦΑΑ, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας αυτής ήταν να διερευνηθεί κατά πόσο η εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού συμβάλλει στη διαμόρφωση των χορευτικών συνηθειών των φοιτητών και φοιτητριών σε σχέση με άλλους τρόπους εκμάθησης. Με βάση τη διάκριση σε εντός και εκτός του Πανεπιστημίου απόκτηση γνώσης, καθώς και αυτή σε φολκλωρικές και παραδοσιακές διαδικασίες, διατυπώθηκαν υποθέσεις για την ύπαρξη συσχέτισης απόκτησης της γνώσης εντός και εκτός του Πανεπιστημίου, ως προς το επίπεδο των χορευτικών γνώσεων και ως προς το προφίλ των χορευτικών συνηθειών των φοιτητών και φοιτητριών. Για τον έλεγχο των υποθέσεων χρησιμοποιήθηκε γραπτό ερωτηματολόγιο κλειστών απαντήσεων και δόθηκε σε δείγμα 147 φοιτητών και φοιτητριών του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Αθηνών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι φοιτητές και φοιτήτριες του ΤΕΦΑΑ έχουν μάθει ελληνικό παραδοσιακό χορό στο Τμήμα. Όμως όσοι έχουν μάθει εκτός Πανεπιστημίου με φολκλωρικές διαδικασίες γνωρίζουν μεγαλύτερο αριθμό χορών. Τέλος, οι σπουδαστές που έχουν μάθει ελληνικό παραδοσιακό χορό εκτός Πανεπιστημίου έχουν αναπτύξει σε μεγαλύτερο βαθμό χορευτικές συνήθειες ως προς συγκεκριμένες χορευτικές περιστάσεις.

Λέξεις κλειδιά: *εντός και εκτός Πανεπιστημίου απόκτηση γνώσης του ελληνικού παραδοσιακού χορού, γνώση χορού, χορευτικές συνήθειες*

The Effect of Greek Folk Dance Learning in the Configuration of the Dancing Habits of the Students of the Department of Physical Education and Sport Science, University of Athens

Maria I. Koutsouba, Yiannis Giossos, & Iliana Trichaki
Department of Physical Education and Sports Sciences, University of Athens, Hellas

Abstract

The aim of the paper is to study the impact of Greek folk dance learning in the configuration of the dancing habits of the students. Based on the distinction between learning of Greek folk dance inside and outside University, as well as in that of folkloristic and traditional learning procedures, the hypotheses that were stated referred to the existence of a correlation between the dance knowledge and the dance habits of the students of the P.E. Department in relation to the intra- and extra-University way of learning. To test the hypotheses, a questionnaire was given to a sample of 147 male and female students of the Department of Physical Education and Sport Science at the University of Athens. The results showed that the students of the P.E. Department, intra-University folkloristic learning, learn Greek folk dance in the Department to a large extent, yet those of extra-University folkloristic learning know a larger number of dances. However, both know a larger number of dances in comparison with those of extra-University traditional learning. Finally, the students with extra-University way of Greek folk dance learning develop dance habits in specific dance occasions to a greater extent.

Keywords: *intra-, extra-University learning of Greek folk dance, dance knowledge, dance habits*

Εισαγωγή

Αποτελεί κοινό τόπο ότι οι νέοι συνιστούν μια νευραλγική πληθυσμιακή κοινωνική ομάδα. Η μελέτη του συνόλου ή μέρους της ομάδας αυτής μπορεί να προσδιορίσει σε σημαντικό βαθμό τα χαρακτηριστικά που καθορίζουν, αλλά και θα καθορίσουν μελλοντικά την κοινωνική πραγματικότητα. Η ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας έδειξε ότι υπάρχει περιορισμένος αριθμός εμπειρικής έρευνας ως προς το θέμα αυτό. Ειδικότερα, διαπιστώνεται μικρός αριθμός μελετών (Δήμας, 2001; Δήμας, Βαγενάς, & Γκιόσος, 2003α, 2003β), οι οποίες και αφορούν τις χορευτικές γνώσεις, συνήθειες και προτιμήσεις των φοιτητών και φοιτητριών όλων των Πανεπιστημίων της χώρας. Οι μελέτες αυτές έδωσαν το έναυσμα για τη διερεύνηση του συγκεκριμένου θέματος στο Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών (Τριχάκη, 2005). Η συγκεκριμένη επιλογή βασίστηκε στο γεγονός ότι σε αυτό, ο ελληνικός παραδοσιακός χορός συνιστά ανεξάρτητο γνωστικό αντικείμενο σπουδών και ειδικότητας με μακρόχρονη παρουσία. Συγκεκριμένα, ο ελληνικός παραδοσιακός χορός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της φυσικής αγωγής στα διάφορα στάδια ανάπτυξης της για περισσότερο από έναν αιώνα (Γκιόσος & Σκαβάντζος, 2003).

Η Φυσική Αγωγή και ο Χορός συνιστούν δύο γνωστικά πεδία των οποίων η σχέση αποτελεί ένα επιστημολογικής φύσης ερώτημα (βλ. Koutsouba & Tyronola, 2003). Το γεγονός όμως ότι τα Τ.Ε.Φ.Α.Α. αποτελούν τον μοναδικό ακαδημαϊκό χώρο όπου ο ελληνικός παραδοσιακός χορός διδάσκεται σε πανεπιστημιακό επίπεδο, αναδεικνύει ένα ερευνητικό πρόβλημα που δεν έχει μέχρι σήμερα διερευνηθεί. Ποια είναι η συμβολή της εκμάθησής του ελληνικού παραδοσιακού χορού στα ΤΕΦΑΑ, στη διαμόρφωση των χορευτικών συνθηθειών των φοιτητών και φοιτητριών; Έτσι, η εργασία αυτή στοχεύει να διερευνήσει πώς και σε ποιο βαθμό η εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Αθηνών, δηλαδή η εντός του Πανεπιστημίου απόκτηση γνώσης, συμβάλλει στη διαμόρφωση των χορευτικών συνθηθειών των φοιτητών και φοιτητριών του σε σχέση με άλλους τρόπους εκμάθησης, εκτός του Πανεπιστημίου απόκτηση γνώσης. Με τον όρο χορευτικές συνήθειες αναφερόμαστε στη συχνότητα που χορεύουν ή αισθάνονται την ανάγκη να χορέψουν ελληνικό παραδοσιακό χορό σε διάφορες χορευτικές εκδηλώσεις οι φοιτητές και οι φοιτήτριες.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι η έννοια της συνήθειας είναι συναφής αλλά όχι ταυτόσημη με την έννοια του έθους (Bourdieu, 1977) που αναφέρεται στον «τρόπο με τον οποίο βιώνεται, χρησιμοποιείται και γίνεται αντιληπτό

το σώμα [και το οποίο] αντανακλά τις πρακτικές και συμβολικές δομές του εξωτερικού κόσμου» (Ζωγράφου, 2003, σελ. 53). Ωστόσο, στη συγκεκριμένη εργασία ο όρος δεν χρησιμοποιείται κατά αυτή την έννοια, αλλά στα πλαίσια της θεωρίας της αιτιολογημένης δράσης (reasoned action) των Fishbein και Ajzen (1975) σύμφωνα με την οποία μεταξύ της πράξης και της στάσης απέναντι σε αυτήν παρεμβάλλεται η πρόθεση. Έτσι, η έννοια του αισθάνομαι την ανάγκη να χορέψω ταυτίζεται με την πρόθεση, ενώ αυτή του χορεύω με την πράξη. Η αναφορά σε άλλους τρόπους εκμάθησης περιλαμβάνει το σχολείο, το χορευτικό σύλλογο, την οικογένεια, το συγγενικό και φιλικό περιβάλλον, τις κοινωνικές εκδηλώσεις ή διαφορετικά άλλους φοιτητικούς, αλλά και παραδοσιακούς τρόπους εκμάθησης του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Μια διάκριση των όρων αυτών θεωρείται απαραίτητη.

Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός, όπως άλλωστε και κάθε άλλη λαϊκή πολιτισμική δημιουργία, έχει ως φορέα την «τοπική συμβιωτική ομάδα» (Δαμιανάκος, 1984, σελ. 57) και ως περιβάλλον την παραδοσιακή κοινωνία, δηλαδή μια κοινωνία κατά βάση αγροτική και σχετικά κλειστή, που χαρακτηρίζεται από «συλλογικότητα και ανωνυμία [και όπου] η προφορικότητα» συνιστά τον κύριο τρόπο μετάδοσης γνώσεων και εμπειριών από γενιά σε γενιά (Δαμιανάκος, 1984, σελ. 59). Στο πλαίσιο αυτό, ο χορός συνιστούσε και συνιστά μια από τις κυριότερες εκφάνσεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής. Η εκμάθησή του πραγματοποιείται μέσα από «παραδοσιακές» όπως συνηθίζονται να αποκαλούνται διαδικασίες, μέσα δηλαδή από τη συνεχή παρακολούθηση από τα παιδιά και τους νέους εκείνων που χορεύαν και χορεύουν σε κάθε περίπτωση όπως για παράδειγμα στο πανηγύρι, στο γάμο και τα βαπτίσια, στις εθνικές και ονομαστικές εορτές κ.ά., αλλά και μέσα από την άμεση επαφή και εκτέλεση (ειδικότερα για τον ελληνικό παραδοσιακό χορό βλ. Δήμας, 2001; Ζωγράφου, 2003; Τυροβολά, 1999).

Η βιομηχανική επανάσταση, η οποία και εκφράστηκε στην Ελλάδα με τη μορφή της «νόθας» αστικοποίησης (Μερακλής, 1989; Φίλιας, 1985) επέφερε μεγάλες αλλαγές στις παραδοσιακές αγροτικές κοινότητες. Οι αλλαγές αυτές ιδιαίτερα στην κοινωνική ζωή των χωριών ήταν καθοριστικές και οδήγησαν στον εκμοντερνισμό του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού (Μερακλής, 1989) με αποτέλεσμα πολλά ήθη και έθιμα σταδιακά να εγκαταλειφθούν ή να μετασχηματιστούν. Αυτό επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και τον ελληνικό παραδοσιακό χορό, ο οποίος στις νέες αυτές συνθήκες αποκτά περισσότερο ψυχαγωγικό και εμπορευματικό χαρακτήρα. Παράλληλα, μετασχηματίζεται σταδιακά και ο τρόπος εκμάθησής του, ο οποίος οργανώνεται μέσα και από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές δι-

αδικασίες. Η διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού σε συλλόγους, σχολεία και πανεπιστήμια έρχεται έτσι ως φυσικό επακόλουθο των μετασχηματιστικών διαδικασιών των κοινωνικών δομών, συνοδευόμενη πολλές φορές και από αναβιώσεις και αναπαραστάσεις παραδοσιακών μορφών. Το νέο αυτό φαινόμενο αποδίδεται από πολλούς Έλληνες και ξένους μελετητές με τον όρο «δεύτερη ύπαρξη» του χορού και συνδέεται με τον φολκλορισμό και τις φολκλορικές διαδικασίες (βλ. για παράδειγμα Δήμας, 2004; Ζωγράφου, 2003; Kealiinohomoku, 1972; Koutsouba, 1991; Μερακλής, 1989; Ράφτης, 1992).

Αν και ποικίλες απόψεις έχουν κατατεθεί από διάφορους ερευνητές για τον ελληνικό παραδοσιακό χορό κατά τη μετάβασή του από την παραδοσιακή κοινότητα στις αίθουσες διδασκαλίας και στη σκηνή με τη μορφή παράστασης (βλ. για παράδειγμα Αυδίκος, 2004; Δήμας, 2001 και 2004; Ζωγράφου, 2003; Παπακώστας, 2003; Ράφτης, 1992; Χαρμαντά, 2004), μέσα από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας διαπιστώνεται σημαντική έλλειψη ειδικότερα όσον αφορά τις χορευτικές συνήθειες που διαφοροφώνονται στο νέο αυτό πλαίσιο, όπως και άλλα χαρακτηριστικά π.χ. τα κοινωνικά και πολιτισμικά συμπραζόμενα (τόπος καταγωγής, συγκυρίες κ.ά.) που σχετίζονται με το θέμα αυτό. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι μόνες μελέτες που υπάρχουν είναι αυτές των Δήμα (2001) και Δήμα κ.ά. (2003α, 2003β), ενώ κάποια επιμέρους χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τη «δεύτερη ύπαρξη» του χορού και ειδικότερα με το φύλο αναφέρονται από την Κουτσούμπα (1999-2000).

Στη βάση όλων των παραπάνω οι υποθέσεις της παρούσας εργασίας είναι: α) Θα υπάρξει σημαντική διαφοροποίηση στο επίπεδο της χορευτικής γνώσης μεταξύ των φοιτητών που διδάχτηκαν χορό κατά τη διάρκεια των σπουδών τους εντός Τ.Ε.Φ.Α.Α και των αντίστοιχων εκτός Τ.Ε.Φ.Α.Α. β) Θα υπάρξει σημαντική διαφοροποίηση στο επίπεδο των χορευτικών συνθηθειών μεταξύ των φοιτητών που διδάχτηκαν χορό κατά τη διάρκεια των σπουδών τους εντός Τ.Ε.Φ.Α.Α και των αντίστοιχων εκτός Τ.Ε.Φ.Α.Α.

Μέθοδος και Διαδικασία

Δείγμα

Στην εργασία το δείγμα περιορίστηκε αποκλειστικά σε φοιτητές και φοιτήτριες του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Αθηνών. Με βάση το Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος (2001, σελ. 101-102) οι σπουδαστές παρακολουθούν υποχρεωτικά τα μαθήματα «Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός» και «Διδακτική του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού». Επομένως, ως καταλληλότερο δείγμα θεωρήθηκαν οι φοιτητές και φοιτήτρι-

ες που βρίσκονται στο τέταρτο έτος σπουδών και οι οποίοι θα έχουν παρακολουθήσει τα δύο αυτά υποχρεωτικά μαθήματα, αν όχι το πρώτο έτος, όπως προτείνεται από το Πρόγραμμα Σπουδών, τουλάχιστον στα επόμενα έτη μέχρι το τέταρτο. Επιπλέον, στο δείγμα δεν συμπεριλήφθηκαν όλοι οι φοιτητές του τέταρτου έτους αλλά μέρος αυτών. Ειδικότερα, θεωρήθηκε απαραίτητο να συμπεριληφθούν οι φοιτητές και φοιτήτριες του Κύκλου Σπουδών «Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός» εξαιτίας της συνάφειας του Κύκλου αυτού με το θέμα της εργασίας, ενώ το υπόλοιπο δείγμα αποτελούνταν από φοιτητές και φοιτήτριες άλλων γνωστικών αντικείμενων. Για τις ανάγκες λοιπόν της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκε δείγμα 147 φοιτητών και φοιτητριών του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Αθηνών το οποίο και αποτελεί το 39% περίπου των φοιτητών που φοιτούσαν στο τέταρτο έτος του Τ.Ε.Φ.Α.Α. το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005. Στην εργασία συμμετείχαν 77 φοιτητές (52.4% του συνόλου του δείγματος) και 70 φοιτήτριες (47.6% του συνόλου του δείγματος). Έγινε δειγματοληψία με ποσοστιαία αναλογία των φοιτητών και φοιτητριών του Κύκλου Σπουδών «Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός» και με τυχαία δειγματοληψία στο υπόλοιπο δείγμα, δηλαδή από το σύνολο των φοιτητών του τέταρτου έτους που είχαν παρακολουθήσει το μάθημα των ελληνικών παραδοσιακών χορών.

Όργανο μέτρησης

Στην εργασία χρησιμοποιήθηκε ένα γραπτό ερωτηματολόγιο κλειστών απαντήσεων που αναπτύχθηκε από τον Δήμα (2001) με δείκτες αξιοπιστίας ICC=.91, $\alpha_1=.82$, $\alpha_2=.75$. Η ανάλυση εσωτερικής συνέπειας για το σύνολο του δείγματος έδωσε συντελεστή αξιοπιστίας $\alpha=.83$ ($p<.0001$) για τις δώδεκα ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και $\alpha=.80$ ($p<.0001$) για τις δέκα ερωτήσεις του μουσικοχορευτικού προφίλ του δείγματος (Δήμας κ.ά., 2003α, σελ. 19).

Από το ερωτηματολόγιο αυτό, στη συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποιήθηκαν από μεν τις γενικές ερωτήσεις αυτές που αφορούσαν α) το φύλο, β) τον αριθμό των χορών που γνωρίζουν και γ) τον τρόπο εκμάθησης του χορού. Συγκεκριμένα, για τη μεταβλητή που αφορούσε τον αριθμό των ελληνικών παραδοσιακών χορών που γνώριζαν οι φοιτητές, χρησιμοποιήθηκε πενταβάθμια κλίμακα με τις εξής απαντήσεις α) κανένα χορό, β) 1 έως 5, γ) 6 έως 10, δ) 11 έως 15 και ε) 16 και άνω. Για τη μεταβλητή που αφορά τον τρόπο εκμάθησης του παραδοσιακού χορού χρησιμοποιήθηκε το ερώτημα, «πού θεωρείς ότι έμαθες τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς;». Οι απαντήσεις που μπορούσαν να δοθούν ήταν: α) στην οικογένεια, β) στο σχολείο, γ) στο χορευτικό σύλλογο, δ) στο ευρύτερο συγγενικό και φιλικό περιβάλλον, ε) στις κοινωνικές εκδηλώσεις (γάμοι, πανηγύρια και άλλα) και

στ) στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. Στο ερώτημα αυτό υπήρχε η δυνατότητα για μια μόνο επιλογή.

Στο ειδικό μέρος του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκαν όλες οι ερωτήσεις που αφορούσαν τον παράγοντα α) συμμετοχή σε χορευτικές περιστάσεις (χορεύω) και β) θετικό ή αρνητικό προσανατολισμό στον ελληνικό χορό (αισθάνομαι την ανάγκη να χορέψω). Συγκεκριμένα, για τον παράγοντα που αφορά πότε αισθάνονται την ανάγκη να χορέψουν οι φοιτητές ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω ερωτήσεις (μεταβλητές): α) Αισθάνεσαι την ανάγκη να χορέψεις στο γλέντι του γάμου ενός συγγενούς ή φίλου σου που χορεύουν ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς; β) Αισθάνεσαι την ανάγκη να χορέψεις στα βαφτίσια του παιδιού ενός συγγενούς ή φίλου σου που χορεύουν ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς; γ) Αισθάνεσαι την ανάγκη να χορέψεις στο γλέντι που η παρέα σου κι εσύ έχετε έρθει στο κέφι και κάποιιοι χορεύουν ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς; δ) Αισθάνεσαι την ανάγκη να χορέψεις στο πανηγύρι του χωριού σου ή ενός άλλου χωριού; ε) Αισθάνεσαι την ανάγκη να χορέψεις σε ένα κέντρο ψυχαγωγίας με αποκλειστικά ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς;. Οι φοιτητές απαντούσαν στο σύνολο των ερωτήσεων και η κάθε μία είχε πέντε επιλογές από καθόλου έως πάντα.

Για τον παράγοντα που αφορά την προτίμηση, που όπως προαναφέρθηκε αφορά την πράξη και όχι την πρόθεση όπως η προηγούμενη μεταβλητή, των φοιτητών και φοιτητριών προς τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς, χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω ερωτήσεις (μεταβλητές): α) Χορεύεις στο γλέντι του γάμου ενός συγγενούς ή φίλου σου που χορεύουν ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς; β) Χορεύεις στα βαφτίσια του παιδιού ενός συγγενούς ή φίλου σου που χορεύουν ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς; γ) Χορεύεις στο γλέντι που η παρέα σου κι εσύ έχετε έρθει στο κέφι και κάποιιοι χορεύουν ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς; δ) Χορεύεις στο πανηγύρι του χωριού σου ή ενός άλλου χωριού; ε) Χορεύεις σε ένα κέντρο ψυχαγωγίας με αποκλειστικά

ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς και μουσική; Οι απαντήσεις στα ερωτήματα δόθηκαν με βάση την πενταβάθμια κλίμακα: Ποτέ (1), Πολύ σπάνια (2), Μερικές φορές (3), Συχνά (4) και Πολύ Συχνά (5).

Διαδικασία – Στατιστική Ανάλυση

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Οκτώβριο του 2004 έως τον Ιανουάριο του 2005. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώνονταν από τους φοιτητές και επιστρέφονταν επί τόπου στον υπεύθυνο της έρευνας. Τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου αναλύθηκαν α) με στατιστική ανάλυση συχνοτήτων, β) με μη παραμετρική ανάλυση συσχέτισης με βάση τον δείκτη συσχέτισης κατά Spearman r, γ) με μη παραμετρική ανάλυση διασποράς Kruskal-Wallis και δ) με μη παραμετρική σύγκριση Mann-Whitney (Βαγενάς, 2001; Thomas & Nelson, 2003). Συγκεκριμένα η στατιστική διερεύνηση της επίδρασης του τρόπου με τον οποίο έμαθαν να χορεύουν οι φοιτητές α) στις χορευτικές τους προτιμήσεις και β) στον αριθμό των χορών που έμαθαν, έγινε με μη παραμετρική ανάλυση διασποράς Kruskal-Wallis και Spearman r . Επιπλέον, η στατιστική διερεύνηση της διαφοροποίησης των δύο κύριων τρόπων εκμάθησης των χορών (εντός και εκτός του Πανεπιστημίου) α) ως προς τον αριθμό των χορών που έμαθαν οι φοιτητές και β) ως προς τον τρόπο εκμάθησης που έχουν βιώσει τα περισσότερα χρόνια της ζωής τους έγινε με μη παραμετρική σύγκριση Mann-Whitney.

Αποτελέσματα

Στον Πίνακα 1 φαίνονται οι δείκτες κεντρικής τάσης των μεταβλητών και συγκεκριμένα η διάμεσος (Md), η επικρατούσα τιμή (Mo) και το αριθμητικό εύρος.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης συχνοτήτων παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Στο ερώτημα πόσους χορούς γνωρίζουν, η επικρατούσα απάντηση, ήταν από 1 έως 5 χορούς (Md=3), ενώ ένα αθροιστικό ποσοστό της τάξεως του 44.9%, απάντησε ότι γνωρίζει άνω των 10 χορών. Στο ερώτημα, με ποιο τρόπο

Πίνακας 1: Μη παραμετρικά περιγραφικά Στατιστικά Μεταβλητών (N=147) αριθμός χορών, τρόπος εκμάθησης και χορευτικές συνήθειες

Μεταβλητές	Διάμεσος Κορυφή			
	Md	Mo	Min	Max
Αριθμός χορών που γνωρίζουν	3.00	5	1	5
Τρόπος μάθησης των χορών	1.00	1	1	2
Χορεύουν στο γλέντι του Γάμου	4.00	5	1	5
Χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων	4.00	5	1	5
Χορεύουν στο γλέντι της παρέας	4.00	5	1	5
Χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού	3.00	5	1	5
Χορεύουν σε κέντρο με παραδοσιακούς χορούς	3.00	5	1	5

Επεξήγηση 1=Κανένα/Ποτέ, 2=1-5/Πολύ σπάνια, 3=6-10/Μερικές φορές, 4=11-15/Συχνά, 5=16 και άνω/Πολύ συχνά

έμαθαν να χορεύουν τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς, απάντησαν ότι έμαθαν μέσα στο Πανεπιστήμιο (ΤΕΦΑΑ) το 53.1% των φοιτητών, και έξω από αυτό το 46.1%. Ειδικότερα, μόλις το 2.7% του δείγματος απάντησε από τα μέλη της οικογένειας, το 6.9% στο σχολείο, το 27.2% σε χορευτικό σύλλογο, το 2.7% από το συγγενικό και φιλικό περιβάλλον, το 7.5% στις κοινωνικές εκδηλώσεις και το 53.1% στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. Παρατηρούμε πως πάνω από τους μισούς σπουδαστές έμαθαν κυρίως να χορεύουν τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έπειτα ακολουθούν οι χορευτικοί σύλλογοι, οι κοινωνικές εκδηλώσεις, το σχολείο και σε μικρότερο ποσοστό η οικογένεια και το συγγενικό και φιλικό περιβάλλον. Διαφαίνεται επομένως η αποτελεσματική επίδραση του Τ.Ε.Φ.Α.Α. αλλά και των χορευτικών συλλόγων στην διατήρηση των ελληνικών παραδοσιακών χορών και στην διαμόρφωση των χορευτικών συνήθειών των φοιτητών και φοιτητριών. Τέλος, είναι φανερό πως οι φολκλορικές διαδικασίες εκμάθησης των ελληνικών παραδοσιακών χορών κυριαρχούν στη σύγχρονη εποχή αφού τα ποσοστά εκμάθησης των χορών με τον παραδοσιακό τρόπο (οικογένεια, συγγενικό και φιλικό περιβάλλον, κοινωνικές εκδηλώσεις) αθροιστικά αποτελούν το 12.9% του δείγματος.

Σε ότι αφορά τα ερωτήματα για τις χορευτικές συνήθειες, μπορεί να επισημανθεί ο μεγάλος αριθμός της συμμετοχής στο χορό. Χαρακτηριστικά το άθροισμα του ποσοστού όσων χορεύουν συχνά και πολύ συχνά κυμαίνεται από 46.3% (στο πανηγύρι) έως 73.3% (στην παρέα).

Όπως προαναφέρθηκε η στατιστική διερεύνηση της επίδρασης του τρόπου με τον οποίο έμαθαν να χορεύουν οι φοιτητές α) στις χορευτικές τους προτιμήσεις και β) στον αριθμό των χορών που έμαθαν, έγινε με μη παραμετρική ανάλυση διασποράς Kruskal-Wallis (Πίνακας 3) και Spearman r (Πίνακας 4). Επιπλέον, η στατιστική διερεύνηση της διαφοροποίησης των δύο κύριων τρόπων εκμάθησης των χορών (εντός και εκτός του Πανεπιστημίου) α) ως προς τον αριθμό των χορών που έμαθαν οι φοιτητές και β) ως προς τον τρόπο εκμάθησης που έχουν βιώσει τα περισσότερα χρόνια της ζωής τους έγινε με μη παραμετρική σύγκριση Mann-Whitney (Πίνακας 5).

Οι συσχετίσεις του τρόπου μάθησης των χορών με κάθε μια από τις μεταβλητές που προσδιορίζουν τις χορευτικές συνήθειες των φοιτητών, αποδείχθηκαν όλες υψηλά ($p < .01$) σημαντικές (Πίνακας 4), κυμαινόμενες όμως μεταξύ $r = .20$ στο γλέντι του Γάμου και $r = .29$ στο κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακή μουσική. Η ανάλυση διασποράς Kruskal-Wallis έδειξε υψηλά σημαντικές διαφοροποιήσεις των επιπέδων του παράγοντα «τρόπος μάθησης» ως προς κάθε τις μεταβλητές γλέντι των βαπτίσεων,

στο πανηγύρι και στο κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακούς χορούς (Πίνακας 3).

Η συσχέτιση του τρόπου μάθησης των χορών με τον αριθμό των χορών έδειξε στατιστική σημαντικότητα με βάση το δείκτη Spearman (Πίνακας 4, $r = .35$), ενώ και η ανάλυση Kruskal-Wallis έδειξε επίσης υψηλά σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο επιπέδων του παράγοντα, «τρόπος μάθησης» ως προς τον αριθμό των χορών που δήλωσαν ότι γνωρίζουν οι φοιτητές (Πίνακας 3). Από τον Πίνακα 6 άλλωστε φαίνεται ότι άνω του 29% των φοιτητών και φοιτητριών που έμαθαν χορό έξω από το Πανεπιστήμιο γνωρίζει πάνω από 11 χορούς, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αυτών που έμαθαν χορό μέσα στο Πανεπιστήμιο περιορίζεται στο 15.5%.

Τέλος, η σύγκριση μεταξύ του τρόπου μάθησης των παραδοσιακών χορών εντός και εκτός Πανεπιστημίου (Πίνακας 5) ως προς τον αριθμό των χορών που έμαθαν οι φοιτητές έδειξε σημαντική διαφορά ($Z = -4.33$, $p < .001$). Αντίστοιχη σημαντική απεδείχθη και για την συμμετοχή στο χορό που γίνεται στο πανηγύρι του χωριού ($Z = -3.25$, $p < .001$) στο γλέντι των βαπτίσεων ($Z = -3.394$, $p < .001$) και στο κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακή μουσική ($Z = -3.50$, $p < .001$) ενώ οι υπόλοιπες μεταβλητές δεν διαφοροποιήθηκαν σημαντικά. Από τον Πίνακα 7 άλλωστε φαίνεται ότι άνω του 28% των φοιτητών και φοιτητριών που έμαθαν χορό έξω από το Πανεπιστήμιο χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων συχνά έως πολύ συχνά ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αυτών που έμαθαν χορό μέσα στο Πανεπιστήμιο περιορίζεται στο 23%. Παρομοίως το ποσοστό των φοιτητών και φοιτητριών που έμαθαν χορό έξω από το Πανεπιστήμιο και χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού συχνά έως πολύ συχνά ανέρχεται σε 28% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αυτών που έμαθαν χορό μέσα στο Πανεπιστήμιο περιορίζεται στο 16%. Ολοκληρώνοντας, το ποσοστό των φοιτητών και φοιτητριών που έμαθαν χορό έξω από το Πανεπιστήμιο και χορεύουν σε κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακούς χορούς συχνά έως πολύ συχνά ανέρχεται σε 28% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αυτών που έμαθαν χορό μέσα στο Πανεπιστήμιο περιορίζεται στο 21%.

Συμπεράσματα και συζήτηση

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας σε ορισμένες περιπτώσεις επαλήθευσαν πλήρως, ενώ σε άλλες μερικώς τις ερευνητικές υποθέσεις. Ειδικότερα, η ερευνητική υπόθεση περί ύπαρξης σημαντικής διαφοροποίησης μεταξύ του εντός και του εκτός του Πανεπιστημίου τρόπου εκμάθησης των παραδοσιακών χορών ως προς το επίπεδο των χορευτικών γνώσεων επαληθεύτηκε στατιστικώς. Με άλλα λόγια, διαπιστώθηκε ότι πάνω από τους μισούς σπουδαστές έμαθαν κυρίως να χορεύουν ελ-

Πίνακας 2: Ανάλυση συχνοτήτων των μεταβλητών αριθμός χορών, τρόπος εκμάθησης και χορευτικές συνήθειες

Μεταβλητές	ΚΛΙΜΑΚΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΚΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ										
	f	%f	f	%f	f	%f	f	%f	f	%f	
	Κανένα χορό		1-5 χορούς		6-10 χορούς		11-16 χορούς		<16 χορών		
Αριθμός χορών που γνωρίζουν	1	0.7%	46	31.3%	34	23.1%	15	10.2%	51	34.7%	
Τρόπος μάθησης των χορών	Εντός Πανεπιστημίου				Εκτός Πανεπιστημίου						
	78	53.1%									69
Τρόπος μάθησης των χορών	Εντός Πανεπιστημίου				Φολκλωρικός		Παραδοσιακός				
	78	53.1%			50	34.0	19	12.9			
	Ποτέ		Πολύ Σπάνια		Μερικές φορές		Συχνά		Πολύ Συχνά		
Χορεύουν στο γλέντι του Γάμου	7	4.7%	21	14.3%	26	17.6%	32	21.8%	61	41.4%	
Χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων	15	10.2%	25	17%	32	21.8%	33	22.4%	42	28.5%	
Χορεύουν στο γλέντι της παρέας	6	4%	14	9.5%	19	12.9%	36	24.4%	72	48.9%	
Χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού	20	13.6%	32	21.7%	27	18.3%	24	16.3%	44	30%	
Χορεύουν σε κέντρο με παραδοσιακούς χορούς	20	13.6%	28	19%	27	18.3%	31	21%	41	27.9%	

Πίνακας 3: Αποτελέσματα μη παραμετρικής ANOVA Kruskal-Wallis για την επίδραση του τρόπου εκμάθησης του ελληνικού παραδοσιακού χορού στις χορευτικές προτιμήσεις των φοιτητών.

Μεταβλητή	Τρόπος μάθησης	R	χ^2	df	p
Αριθμός χορών που γνωρίζουν	1	60.33	18.73	1	.001
	2	89.45			
Χορεύουν στο γλέντι του Γάμου	1	66.06	6.39	1	.012
	2	82.98			
Χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων	1	66.36	6.44	1	.001
	2	82.64			
Χορεύουν στο γλέντι της παρέας	1	63.08	11.52	1	.011
	2	86.34			
Χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού	1	63.58	10.55	1	.001
	2	85.78			
Χορεύουν σε κέντρο με παραδοσιακούς χορούς	1	62.71	12.24	1	.001
	2	86.76			

Πίνακας 4: Αποτελέσματα μη παραμετρικών Συσχετίσεων (Spearman r) μεταξύ του τρόπου μάθησης των χορών με τον αριθμό των χορών που γνωρίζουν οι φοιτητές.

Μεταβλητές	1	2	3	4	5	6	7
1. Αριθμός χορών που γνωρίζουν	1						
2. Τρόπος μάθησης των χορών	.35**						
3. Χορεύουν στο γλέντι του Γάμου	.54**	.20**					
4. Χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων	.54**	.28**	.77**				
5. Χορεύουν στο γλέντι της παρέας	.53**	.21**	.61**	.56**			
6. Χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού	.52**	.26*	.58**	.6**	.49**		
7. Χορεύουν σε κέντρο με παραδοσιακούς χορούς	.64**	.29**	.67**	.66**	.67**	.65**	

Πίνακας 5: Αποτελέσματα μη παραμετρικών συγκρίσεων (Mann-Whitney) για τις διαφορές στον αριθμό των χορών που γνωρίζουν οι φοιτητές ανάλογα με τον τρόπο εκμάθησης (εντός και εκτός Πανεπιστημίου, N=147)

Μεταβλητή	Εντός Πανεπιστημίου		Εκτός Πανεπιστημίου		Mann-Whitney		
	RANK SUMS	R1	RANK SUMS	R2	U	Z	p
Αριθμός χορών που γνωρίζουν	60.33	4706.00	89.45	6172.00	1625.000	-4.327	0.000
Χορεύουν στο γλέντι του Γάμου	66.06	5152.50	82.98	5725.50	2071.500	-2.527	0.012
Χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων	63.08	4920.50	86.34	5957.50	1839.500	-3.394	0.001
Χορεύουν στο γλέντι της παρέας	66.36	5176.00	82.64	5702.00	2095.000	-2.538	0.011
Χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού	63.58	4959	85.78	5919.00	1878.000	-3.247	0.001
Χορεύουν σε κέντρο με παραδοσιακούς χορούς	62.71	4891.50	86.76	5986.50	1810.500	-3.499	0.000

Πίνακας 6: Αριθμός χορών που γνωρίζουν οι φοιτητές/-τριες X Τρόπος εκμάθησης χορών

	Κανένα		1-5		6-10		11-15		15 και άνω	
	f	%f	f	%f	f	%f	f	%f	f	%f
Εντός Πανεπιστημίου	1	0.68%	33	22.45%	21	14.29%	8	5.44%	15	10.20%
Εκτός Πανεπιστημίου	0	0.00%	13	8.84%	13	8.84%	7	4.76%	36	24.49%

Πίνακας 7: Συχνότητα που χορεύουν οι φοιτητές/-τριες X Τρόπος εκμάθησης χορών

Χορεύουν στο γλέντι των βαπτίσεων										
	Ποτέ		Πολύ σπάνια		Μερικές φορές		Συχνά		Πολύ συχνά	
	f	%f	f	%f	f	%f	f	%f	f	%f
Εντός Πανεπιστημίου	14	9.52%	17	11.56%	13	8.84%	18	12.24%	16	10.88%
Εκτός Πανεπιστημίου	1	0.68%	8	5.44%	19	12.93%	15	10.20%	26	17.69%
Χορεύουν στο πανηγύρι του χωριού										
Εντός Πανεπιστημίου	14	9.52%	23	15.65%	15	10.20%	12	8.16%	14	9.52%
Εκτός Πανεπιστημίου	6	4.08%	9	6.12%	12	8.16%	12	8.16%	30	20.41%
Χορεύουν στο κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακούς χορούς										
Εντός Πανεπιστημίου	16	10.88%	16	10.88%	15	10.20%	16	10.88%	15	10.20%
Εκτός Πανεπιστημίου	4	2.72%	12	8.16%	12	8.16%	15	10.20%	26	17.69%

ληνικούς παραδοσιακού χορούς στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Αθηνών. Αποδείχθηκε, ωστόσο, ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο κύριων τρόπων εκμάθησης ως προς τον αριθμό των χορών που χορεύουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες. Ειδικότερα, διαπιστώθηκε, ότι οι φοιτητές και φοιτήτριες που γνωρίζουν περισσότερους χορούς, τους έμαθαν έξω από το Πανεπιστήμιο. Με δεδομένο ότι όπως αποδείχτηκε οι φολκlorικές διαδικασίες εκμάθησης του ελληνικού παραδοσιακού χορού κυριαρχούν στη σύγχρονη εποχή, όπως, επίσης, και ότι σημαντικό ποσοστό μαθαίνει χορό στους χορευτικούς συλλόγους, συνεπάγεται ότι ο

εκτός Πανεπιστημίου φολκlorικός τρόπος εκμάθησης του ελληνικού παραδοσιακού χορού συμβάλλει στην απόκτηση γνώσης μεγαλύτερου αριθμού χορών. Το γεγονός αυτό, ερμηνεύεται στη βάση ότι στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. κατά τη διάρκεια των δύο υποχρεωτικών μαθημάτων διδάσκεται ένας συγκεκριμένος αριθμός χορών, αντιπροσωπευτικός μεν του ελλαδικού χώρου, περιορισμένος δε. Είναι λογικό λοιπόν, οι σπουδαστές που έχουν μάθει σε ένα χορευτικό σύλλογο να γνωρίζουν περισσότερους χορούς αφού εκεί δίνεται η δυνατότητα για ευρύτερη εκμάθηση. Είναι επίσης λογικό, ότι ο αριθμός των χορών αυτών και στις δύο περιπτώσεις φολ-

κλωρικής εκμάθησης, σε ένα μεγάλο ποσοστό, ξεπερνάει κατά πολύ τους πέντε χορούς που κατά μέσο όρο χορεύονταν στην παραδοσιακή κοινωνία (Δήμας, 1989). Η ερμηνεία του φαινομένου αυτού συνδέεται με το γεγονός ότι στις παραδοσιακές διαδικασίες, η απόκτηση γνώσης του χορού περιορίζεται στο χορευτικό ρεπερτόριο της συγκεκριμένης κάθε φορά τοπικής κοινωνίας, κάτι που δεν συμβαίνει με τις φολκλωρικές διαδικασίες. Ιδιαίτερα χρήσιμο θα ήταν επίσης να μελετηθεί η διαφορετική εκμάθηση αριθμού χορών κατά τη φοίτηση (βασικά μαθήματα και ειδικότητα) που όμως δεν έχει σχεδιαστεί να διερευνηθεί στην παρούσα μελέτη.

Η ερευνητική υπόθεση της ύπαρξης σημαντικής διαφοροποίησης μεταξύ εντός και εκτός Πανεπιστημίου τρόπου εκμάθησης των παραδοσιακών χορών ως προς το προφίλ των χορευτικών συνηθειών τεκμηριώθηκε εν μέρει, καθότι στατιστικώς σημαντική διαφορά διαπιστώθηκε ως προς τη συμμετοχή σε χορούς στα πανηγύρια του χωριού, στο γλέντι των βαπτίσεων και στο κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακούς χορούς. Ειδικότερα, οι σπουδαστές με εκτός του Πανεπιστημίου απόκτηση γνώσης του ελληνικού παραδοσιακού χορού αποδείχτηκε ότι συμμετέχουν στις παραπάνω χορευτικές περιστάσεις σε μεγαλύτερο ποσοστό από αυτούς με εντός του Πανεπιστημίου τρόπο απόκτηση γνώσης. Μια ενδεχόμενη υπό μελέτη ερμηνεία του φαινομένου αυτού μπορεί να συνδεθεί με το γεγονός ότι η εκμάθηση των παραδοσιακών χορών στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. γίνεται σε μια ηλικία όπου οι μουσικοχορευτικές προτιμήσεις των φοιτητών και φοιτητριών έχουν ήδη διαμορφωθεί. Επίσης, ένας παράγοντας που μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο είναι πως η εκμάθηση των ελληνικών παραδοσιακών χορών στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. είναι υποχρεωτική, επομέ-

ως υπάρχει η πιθανότητα της αναγκαστικής παρακολούθησης αυτών. Μια ακόμα πιθανή εκδοχή αφορά το διαφορετικό στόχο της κάθε εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ειδικότερα, η εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού εκτός Πανεπιστημίου έχει κυρίως ψυχαγωγικό ή κοινωνικό χαρακτήρα και στόχο. Σε αντίθεση, η εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού στο Τ.Ε.Φ.Α.Α. συνάδει άμεσα με την πανεπιστημιακή σπουδή του γνωστικού αντικείμενου όπου βέβαια ο κυρίαρχος στόχος δεν είναι η ψυχαγωγία, αλλά μια πολύπλευρη επιστημονική προσέγγισή του.

Καταληκτικά, υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ της εκτός του Πανεπιστημίου απόκτησης της γνώσης του ελληνικού παραδοσιακού χορού και της εντός. Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι φοιτητές και φοιτήτριες του Τ.Ε.Φ.Α.Α. έχουν μάθει ελληνικό παραδοσιακό χορό στο Τμήμα, όμως όσοι έχουν μάθει εκτός του Πανεπιστημίου με φολκλωρικές διαδικασίες γνωρίζουν μεγαλύτερο αριθμό χορών. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι αποτελεί αντικείμενο περαιτέρω διερεύνησης η χρονική περίοδος εκμάθησης του ελληνικού παραδοσιακού χορού σε συνάρτηση με άλλα κοινωνικά συμφραζόμενα (επίδραση γονέων, επίδραση σχολείου κ.ά.). Τέλος, υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ εντός και εκτός του Πανεπιστημίου τρόπου εκμάθησης των παραδοσιακών χορών ως προς το προφίλ των χορευτικών συνηθειών αφού οι σπουδαστές με εκτός του Πανεπιστημίου απόκτηση γνώσης του ελληνικού παραδοσιακού χορού αποδείχτηκε ότι συμμετέχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό στις συγκεκριμένες χορευτικές περιστάσεις (πανηγύρι, γλέντι βάπτισης και κέντρο ψυχαγωγίας με παραδοσιακούς χορούς).

Σημασία για τη Φυσική Αγωγή

Η διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού στο πλαίσιο της φυσικής αγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει μια μακρόχρονη παρουσία και πορεία στην Ελλάδα για περισσότερο από έναν αιώνα. Είναι λοιπόν σκόπιμο να διερευνηθεί, γιατί η απόκτηση γνώσης του παραδοσιακού χορού εντός του Πανεπιστημίου δεν συμβάλλει κατά τον ίδιο τρόπο στην ανάπτυξη των χορευτικών συνηθειών όσο η απόκτηση της γνώσης εκτός του Πανεπιστημίου. Θα πρέπει λοιπόν να διερευνηθεί η εκπαιδευτική, η κοινωνική και η πολιτισμική πραγματικότητα μέσα στην οποία πραγματοποιείται η απόκτηση αυτής της γνώσης. Επιπλέον, στο επίπεδο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού εντός του Τ.Ε.Φ.Α.Α., η σύνδεση με φορείς, ερευνητικά κέντρα, μουσεία που επηρεάζουν άμεσα την «παραγωγή» της χορευτικής γνώσης μπορεί να αποτελέσει στόχο αλλά και αντικείμενο μελέτης.

Βιβλιογραφία

- Αυδίκος, Ε. (2004). Πανηγύρια και χορευτικοί όμιλοι: βίωση και αναβίωση της παράδοσης. Στο Ε. Αυδίκος κ.ά. (Επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα*, (σελ:203-212). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βαγενάς, Γ. (2001). *Στατιστικές εφαρμογές στην αθλητική επιστήμη*, 3^η έκδ. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Γκιάσος, Ι. & Σκαβάντζος, Κ. (2003). Η ιδεολογικοιστορική κρίση επί του σκοπού και των στόχων της Σωματικής Αγωγής από το 1932 έως 1957: Από τον Ν. 5620/1932 στον Ν. 3769/1957.

- Προφορική εισήγηση στο Δ' Συνέδριο Ελληνικής Εταιρίας Αθλητικής Επιστήμης, Ηράκλειο Κρήτης.
- Δαμιανάκος, Σ. (1984). Λαϊκός πολιτισμός: Ιδεολογική χρήση και θεωρητική συγκρότηση του όρου. *Επιστημονική Σκέψη*, 19, 52-61.
- Δήμας, Η. (1989). *Ο παραδοσιακός χορός στο Συρράκο. Λαογραφική-ανθρωπολογική προσέγγιση*, Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Δήμας, Η. (2001). *Λαϊκή μουσικοχορευτική παράδοση - Χορευτικές συνήθειες των φοιτητών-τριών της Ελλάδας*, 1^η έκδ. Αθήνα: ArtWork.
- Δήμας, Η. (2004). Η μετάλλαξη της πολιτιστικής δημιουργίας: Από την παραδοσιακή κοινωνία στην αντίστοιχη βιομηχανική. Στο Ε. Αυδίκος κ.ά. (Επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα*, (σελ:291-296). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δήμας, Η., Βαγενάς, Γ., & Γκιόσος, Ι. (2003α). Η επίδραση των παραδοσιακών και φολκλορικών διαδικασιών στη γνώση και την προτίμηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού. *Φυσική Αγωγή Αθλητισμός Υγεία*, 14-15, 15-29.
- Δήμας, Η., Βαγενάς, Γ. & Γκιόσος, Ι. (2003β). Η επίδραση της χορευτικής συχνότητας των γονιών των φοιτητών-τριών και του τόπου που έχουν ζήσει τα περισσότερα χρόνια της ζωής τους στη διαμόρφωση των χορευτικών τους προτιμήσεων. *Αθλητική Απόδοση και Υγεία*, 5, 7-19.
- Fishbein, M, & Ajzen, I. (1975) *Belief, Attitude Intention and behavior, An introduction to theory and research*, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Kealiinohomoku, J. (1972) Folk dance. Στο R. Dorson (Ed.), *Folklore and Folklife* (pp. 381-404). Chicago: Chicago University Press.
- Koutsouba, M. (1991). *Greek dance groups of Plaka: A case of 'airport art'*. MA Dissertation, University of Surrey, UK.
- Κουτσούμπα, Ι. Μ. (1999-2000). 'Η δυναμική του Ελληνικού παραδοσιακού χορού στη διαπολιτισμική εκπαίδευση'. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 52, 38-41.
- Koutsouba, I. M. & Tyrovolas, V. (2003). 'A complimentary existence: a rationale for the teaching of Greek folk dance in the Departments of Physical Education and Sport Science in Greece'. Στο *Sport and Quality of Life*, Proceedings of II World Congress of Physical Activity and Sport Sciences, Granada, ISBN 84-688-3736-9 (cd-rom).
- Παπακώστας, Χ. (2003). 'Ο χορός από την κοινότητα στη σκηνή: Αντιφάσεις και πρακτικές'. Στο Κ. Πανοπούλου (Επιμ.), *Μελωδία, Λόγος, Κίνηση*, (σελ:255-272). Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού (2-4 Νοεμβρίου 2001). Σέρρες: Δήμος Σερρών και ΤΕΦΑΑ Σερρών.
- Μερακλής, Μ. (1989) *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα: Μπούρας.
- Ράφτης, Α. (1992). Για μια νέα γενιά διδασκάλων του δημοτικού χορού. Στο Α. Ράφτης (Επιμ.), *Χορός, πολιτισμός και κοινωνία*, (σελ:56-63). Αθήνα: Θέατρο «Δόρα Στράτου».
- Σακοράφα-Σταυρινού, Δ. & Δημολιάτης Γ. (2000). Οι νέοι του σήμερα - Έλληνες του αύριο κι ο παραδοσιακός χορός. Στο *Η Διαχρονική Εξέλιξη του Παραδοσιακού Χορού στην Ελλάδα* (σελ:53-56). Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού (15-17 Οκτωβρίου 1999). Σέρρες: Δήμος Σερρών και Τ.Ε.Φ.Α.Α. Σερρών.
- Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Αθηνών (2001). *Οδηγός Προπτυχιακών Σπουδών*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Thomas, J. & Nelson, J. (2003). *Μέθοδοι έρευνας στη φυσική δραστηριότητα*. (Επιμ. ελληνικής έκδοσης Κ. Καρτερολιώτης), τόμοι Ι και ΙΙ. Αθήνα: Πασχάλιδη.
- Τριχάκη, Ρ. Η. (2005), *Λαϊκή μουσικοχορευτική παράδοση: Χορευτικές συνήθειες των φοιτητών/τριών του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Πανεπιστημίου Αθηνών*, Πτυχιακή εργασία, Αθήνα: Τ.Ε.Φ.Α.Α.
- Τυροβολά, Β. (1996). *Ελληνικοί παραδοσιακοί χορευτικοί ρυθμοί*, 2^η έκδ. Αθήνα: Gutenberg.
- Τυροβολά, Β. (1999). Η έννοια του αυτοσχεδιασμού στην ελληνική λαϊκή δημιουργία. Στο Κ. Γ. Σαχινίδης (Επιμ.), *Παραδοσιακός χορός και λαϊκή δημιουργία*, (σελ:99-131). Αθήνα: Παπαζήση.
- Φίλιας, Β. (1985). *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα αστικοποίηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χαρμαντά, Ν. (2004). Ο χορός από την πλατεία στην τάξη και στην παράσταση: Σκέψεις, απόψεις, προτάσεις'. Στο Ε. Αυδίκος κ.ά (Επιμ.), *Χορευτικά Ετερόκλητα*, (σελ:227-240). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζωγράφου, Μ. (2003). *Ο χορός στην Ελληνική παράδοση*, 2^η έκδ. Αθήνα: ArtWork.

